

MÁRTON LÁSZLÓ ATTILA

A közös életterünkről

A „2 ezrelék” néven ismert állami támogatási forma, amellyel korábban a középületekhez kapcsolódó köztéri művészeti alkotásokat finanszírozták, sokak által ismert, de még feltáratlan területe a közelmúlt magyar művészettörténetének. Több hónapos kutatómunka után, elkészültem azzal a kézirattal, amely ennek a támogatási formának az 1945–2011 időszakát dolgozza fel. Munkám célja az volt, hogy összegyűjtssem a lehető legtöbb adatot annak működéséről és eredményeiről, az így megszerzett tudást összefoglaljam, majd mindezek birtokában felvázoljam egy lehetséges mai megoldás kereteit.

A „2 ezrelék”-es határozat csupán nyolc évig, 1954 és 1962 között volt érvényben. Ezen időszakban az állami beruházásokra fordított összegek adott ezrelékét kötelező módon zárolták, és képzőművészeti alkotások létrehozására fordították. 1962-ig ez 2‰ volt, majd lecsökkentették és egészen 1967-ig maximum 1,4‰ lehetett. Ezt követően a beruházásoktól független módon, évente fix keretösszeget állapítottak meg.

Magának az elosztásnak a módja az évek során többször módosult. Kezdetben a kisebb összegű közvetlen megbízások mellett, jellemzően meghívásos, ritkábban nyilvános pályázatokon nyerhették el a munkákat az alkotók. Végül a '90-es évek második felében kizárólag az évente egyszer meghirdetett nyilvános pályázaton lehetett elnyerni a támogatást.

A munkák szervezője és lebonyolítója az 1954-1964 közötti időszakban a Magyar Népköztársaság Képzőművészeti Alapja volt. Ezt követően pedig egészen 2012-ig a Magyar Képző- és Iparművészeti Lektorátus.

A gyakorlati alkotómunka mellett, az évek során többször felmerült a művészeti területek kapcsolatának elmélyítése, és az együttműködés kereteinek kidolgozása. Ebben a munkában a Magyar Képzőművészek és Iparművészek Szövetségének és a Magyar Építőművészek Szövetségének volt jelentős szerepe.

E nélkül a támogatási forma nélkül nem jöhetett volna létre az a közel tízezer alkotás, amely 1945 –2011 között elkészült. Számításaim szerint ezek mai áron kb. 5-6 milliárd forintnyi nemzeti kulturális értéket jelentenek – és akkor az eszmei értékkel még nem is számoltam.

Fontos, mert a támogatás lehetőséget adott az alkotóknak arra, hogy olyan műveket hozzanak létre, amelyek másként nem készülhettek volna el. Tanulságos, mert az évek során rengeteg gyakorlati- és elméleti tapasztalat gyűlt össze, a működtetéssel és a társművészetek együttműködésével kapcsolatban is.

Elméleti szinten többször indult párbeszéd az építészet és a képzőművészet kapcsolatáról, gyakorlati oldalról pedig az együttműködés kereteinek kidolgozásáról.

A két ezrelék, mint magyar támogatási forma egy igen fontos és lényeges 20. századi problémának egyféle megoldása, mégpedig az építészet és a társalkotó művészeti területek eltávolodásának felszámolására tett kísérlet. Ennek magyarországi megvalósítása elsősorban az adminisztrációs részét, kisebb részt pedig a közös tervezés és gyakorlati munka kialakítását oldotta meg.

Úgy gondolom fontos megosztanom azt az olvasóval, hogy a „2 ezrelék” támogatási forma nem egy szocialista kreálmány, hanem egy igen széleskörű és szerteágazó nemzetközi gyakorlat egyik példája. A világon először 1928-ban Németországban vezettek be hasonló gyakorlatot, „Kunst am Bau” néven. Egy évvel később 1929-ben Budapest polgármestere hozott egy határozatot a középítkezések kötelező művészi díszítésére. Ennek lényege, hogy minden, a székesfőváros részéről folytatott építkezés 2%-át (!) kötelezően művészi díszítésre kellett fordítani. (Ezt a határozatot sem a magyar, sem a nemzetközi szakirodalom nem ismeri, eddig még sehol nem publikálták.) Franciaországban és Finnországban 1930-ban, az USA-ban 1935-ben kezdték a beruházások 1%-t művészeti alkotásokra fordítani. A 2. világháború után, az újjáépítés jegyében számos ország alakított ki különböző megoldásokat. 1963-ban az USA-ban elindult az „Art in Architecture” program, amelyből kialakult a sok országban átvett „Percent for Art” gyakorlat. Az utóbbi évtizedben a távol-keleten is több ország fordít figyelmet a köztéri művészeti alkotásokra. Olyannyira, hogy japánban a 2020-as olimpiára készülve egy magas rangú személyekből álló bizottság jött létre, amelynek a célja elérni, hogy a készülő épületek költségének 1%-át képzőművészeti alkotásokra használják fel, szorgalmazva azt, hogy az építész és a képzőművész már a tervfázisban kezdje el a közös munkát. Látható, hogy a – helyszűke miatt csak tömören felvázolt – nemzetközi gyakorlatban még ma is jelen van ez a támogatási forma.

A kutatómunka során, arra építkezve körvonalazódott számomra néhány mai probléma lehetséges megoldása. Az emberi létezés alakításában minden egyes ember – képessége szerint – részt vesz. Alapképessége ez, meghatározója létezésének. A korábban egységes téralkotás, a kulturális „fejlődés” során területekre vált szét, megnevezve annak művelőit.

Maga az élettér alapvetően nem oszlik művészeti területekre, mivel minden esetben folyamatos és megszakítatlanul áramló. Nincsenek benne konkrét határok, csak létrehozása során helytelen szemléletű alkotók.

Egyes művészeti területeken az egyén szerepe került előtérbe, amely az egyes munkák személyekre lebontott elkülönülését eredményezte. A festészet a táblaképpel, a szobrászat a független szoborral és legújabban az iparművészet a stúdió művészettel elvesztette a kapcsolatát a téralakítással és vált kiállítótermi művészetté. A helyét a téralakításban a hiány vette át.

Az élet minden területén megnövekedett távolság révén folytonossági hiány keletkezett az ember kapcsolatában a szerves környezetével, hiány mutatkozik az elkülönült művészeti területek összefogásában, és társadalmi szinten hiányzik annak felismerése, hogy az élettér alakítása csak a folytonossá tételével, a távolság csökkentésével és az összefogással lehetséges.

A közösségi terek létrehozásában a téralakító művészetek közös munkája szükséges. Ennek a szemléletnek kell érvényesülni mind az elméleti, mind a gyakorlati munka során. Olyan szerves módon, ahogyan egy fa létezik a világban és kapcsolódik környezetéhez. E minta szerint, az elméleti munkát a törzs és az ágak jelképezik számomra, amely a gyakorlati munkára épül, és a gyökérből sarjad és nő ki. A kettő alkotja az egészet.

A városépítészet, az építészet, a tájépítészet, a belsőépítészet, az iparművészet és a képzőművészet téralakító részét egy helyen kell oktatni. Függetlenül attól, hogy milyen területen szeretne később a diák dolgozni, a nevelését egy tőből fakadóan kell elkezdni. A közös alapok megteremtése után, ahogyan az elágazási pontokhoz érkezünk, a habitusának megfelelő módon kell megtalálni a saját útját, és továbbsegíteni őt a hozzá illő irányba. Végül a fa csúcsánál mindenki megtalálhatja a személyre szabott helyét, mégpedig úgy, hogy közben természetes módon kialakul az együttműködés a társalkotókkal.

Ha az oktatást a fa törzse és lombkoronája jelképezi, akkor annak gyökérszeme és alapja egy olyan intézmény, amely a gyakorlati alkalmazásért felelős. Részt vesz az élettér közösségi tereinek alakításában, felügyeli a közösségi terek építészeti, táj- és belsőépítészeti kialakítását. Koordinálja a velük közösen dolgozó iparművészek és képzőművészek munkáját. Fontos, hogy a gyakorlati munka során is egységes szemlélet érvényesüljön, mivel az élettér alakításának változó arányban, de része minden korábban felsorolt alkotói terület. Ennek része az a gyakorlat is, amelyet „2 ezrelék” néven ismerünk, és feladata a képzőművészet és iparművészet bevonása a téralakításba.

Az a teljes értékű szerves élet, amely a fa létezésében megnyilvánul, mintaként szolgál arra az egységes téralakítási szemléletre, amelyet az oktatás és a gyakorlati megvalósítás-, valamint az téralakító művészeti területek összefogása során létre kellene hoznunk. Mindezt annak érdekében, hogy magyar, organikus, rendezett, igényes és élhető közösségi életteret hagyjunk örökül az utánunk következő új generációk számára.